

Réti Tamás

A ROMÁN TERVGAZDASÁG KIALAKULÁSA 1944–1956*

Romániában a szovjet (sztálini) típusú iparosítás a többi közép-kelet-európai országban végbement folyamatoktól lényeges vonásokban különbözött. A tanulmány a háború utáni évtized gazdaságtörténetét elsősorban a román-szovjet integrációs formák alakulásán keresztül vizsgálja. A háború utáni Románia esete jó példája a politikai és gazdasági összefonódásnak.

Integrációs formák alatt mindazokat a gazdasági-politikai eszközöket értem, melyek hozzájárultak a két gazdaság nagyon szoros, intenzív kapcsolatainak kialakulásához. Ezek közé sorolom a fegyverszüneti egyezményt, az ebből eredő kötelezettségeket, a szovjet-román vegyesvállalatokat, a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatokat, valamint mindezek hatását a román gazdaság szerkezetére és irányítási rendszerére. Ezen eszközök révén kapcsolódott a kisebb gazdaság a nagyobbhoz.

Az intenzív gazdasági kapcsolatok végül is nem bizonyultak tartósnak, az ötvenes évek közepére meglazultak. Ezzel szemben tartósnak mutatkozik az ekkor létrejött romániai gazdasági-politikai rendszer, amely a nyolcvanas évek végére is megőrizte alapvonásait.

Előzmények

A két világháború között az agrárszerkezetű román gazdaság elmaradottságából következően összetorlódott fejlesztési „problémákat megkésett iparosítással törekedtek megoldani. E folyamat kezdetén – a belföldi tőkeképző-

dés elégtelenségéből és a szakképzett munkaerő hiányából adódóan – a nemzetközi tőke fontos szerepet töltött be. A harmincas évek elejétől viszont a román állam az importhelyettesítés és a protekcionizmus eszközeivel próbált kedvezőbb helyzetet biztosítani a hazai tőkének. Az ipar belföldi és nemzetközi jelentőségét a kitermelőipar adta, amely néhány nyersanyag (olaj, földgáz, színesfémek, szén stb.) viszonylagos bőségén alapul. A legfontosabb ágazat, a kőolajipar tőkeereje és üzleti forgalma felülmúlta az összes többi iparágét. Teljesítménye meghatározó volt a költségvetés bevételi forrásaiban, és döntő mértékben járult hozzá a kereskedelmi mérleg aktívumához. A világ olajtermelésében Románia ekkor a negyedik-hatodik helyet foglalta el.¹ Az olajipar meghatározta az iparosítás modelljét, amit a kitermelőipar fejlettsége és a feldolgozóipar alacsony szintje jellemezett, erősen exportorientált nyersanyag-kitermelő szektorral. A feldolgozóipar fejletlenségét jól mutatja, hogy nem volt százalékokban kifejezhető az ipari késztermékek részesedése az exportból. Az importverseny következtében a gépszükséglet több mint négyötödét importból fedezték. A vállalati struktúrát az határozta meg, hogy létezett egy erősen koncentrált, a nemzetközi kereskedelembe beágyazódott nagyvállalati szféra, amely nagyrészt a külföldi tőke és az állam tulajdonában volt. A kis- és középvállalatoknál viszont elmaradott körülmények között, lényegében manu-fakturális termelés folyt.²

A gazdaság működését két politikai párt befolyásolta. A Nemzeti Liberális Párt a nemzetközi munkamegosztás fejlesztésével szemben az önerőre támaszkodó, importhelyettesítő iparosítást támogatta. A harmincas években a párt és a királyi udvar szoros együttműködése a tőkeintenzív iparágak – a kohászat, a hadiipar, a kőolaj-feldolgozás – fokozott fejlesztését eredményezte. A liberálisok fő érdekeltségei a magas mesterséges árakkal és vámokkal védett nagyvállalatok voltak. Gazdaságpolitikájuk túlélte a világháborút, és belenőtt a szocialista tervgazdálkodás kereteibe. A másik gazdasági ideológiát a Nemzeti Paraszt Párt képviselte. Ők ellenezték a liberálisok au-

tark nézeteit, és az iparral szemben a mezőgazdaság elsődlegességét hirdették. Befolyásuk azonban lényegesen kisebb volt.

A protekcionista jellegű iparosítás ellenére a multinacionális vállalatok romániai befolyása nem gyengült. A külföldi részvénytőke aránya az egész gazdaságban – különböző becslésektől függően – 35-38 százalékot, a nagyiparban pedig közel 65 százalékot ért el, több mint 70 százaléka az olajiparba áramlott. A második világháború kitörését megelőzően Anglia és Franciaország együttes tőkerészesedése az iparban meghaladta a húsz százalékot. A harmincas években a német tőke elsősorban az új kereskedelmi piacok megszerzésében nyilvánított nagyobb érdekeltséget, tőkerészesedése az iparban és a bankéletben csak néhány százalékot tett ki, viszont a legfontosabb kereskedelmi partnerré lépett elő.³

Am 1939-től fokozatosan kialakult Romániában a német túlsúly. A változást döntően egyetlen tényező idézte elő: Románia Németországban látta az egyedüli garanciát területi integritásának megőrzésére, a szovjet és a magyar igényekkel szemben. Ezt csak megerősítette az is, hogy a közép- és nyugat-európai országok német megszállása természetesen ezen országok romániai részvényeinek megszerzését is jelentette. A román gazdaságban való német terjeszkedés – román állami segédlettel – ugyancsak gyorsan és hatékonyan valósult meg, például a kőolajiparban, a kohászatban, a hadiiparban.⁴

A gazdaságban a háború konjunktúrát indított el, amely 1943 végéig tartott. A hadiigények a kapacitások jobb kihasználása, nagyobb nyersanyagimport révén a nehézipari termelést futtatták fel, miközben a fogyasztási javak előállítására a korábbi szint alá zuhant. Fontos megemlíteni, hogy az olajiparban a termelés 1937-től kezdődően – 1942-t kivéve – visszaesett, 1943-ban az 1937-es szint 74 százalékán állt.⁵

A világháború alatt erősödött az állam beavatkozása a gazdaságba, de nem épült ki a gazdaságirányítás átfogó központi szervezete az újratermelési folyamat egészének irányítására, inkább csak néhány kiemelt jelentőségű vál-

lalatra, illetve ágazatra korlátozódott. Az állam egyre teljesebb mértékben monopolizálta a hiteleket: a Román Nemzeti Bank által nyújtott hitelekből az államnak dolgozó vállalatok és az államkincstár 85-90 százalékkal részesedtek.

Az 1944-es év gazdasági teljesítménye élesen különbözött az előző évitől. Egyes értékelések szerint 1944 végére az ipari termelés teljesen szervezetlenné vált, és az 1938-as szint 50 százalékára esett vissza.⁶ Más számítások szerint a csökkenés mértéke kisebb. A nyugati hatalmak bombatámadásai, a német csapatok ellen folytatott harc, a Vörös Hadsereg átvonulása, státusának ellentmondásai – e tényezők különböző súllyal, mind szerepet játszottak a termelési válság kialakulásában.⁷ Ekkor még csak a pénz értékének viszonylag nem nagy mértékű csökkenéséhez vezettek a haditerhek. 1941. június és 1944. szeptember között a pénztömeg 3,06-szorosára, a bukaresti kiskereskedelmi árindex pedig 3,55-szeresére emelkedett.⁸

Románia a szövetségesek oldalán

A Németország oldalán folytatott háborúból való kiugrás – 1944. augusztus 23-án – széles nemzeti egyetértés alapján, a különböző pártok és a királyi udvar részvételével történt. A Szovjetunió számára a román átállás jelentősége mindenekelőtt abban állt, hogy lehetővé tette a gyorsabb áthaladást a Kárpátokon, értékes segítséget jelentett az előrenyomuló nyugati szövetségesekkel való – Európáért folytatott – versenyfutásban. Románia az átállással nyilvánvalóan el akarta kerülni, hogy a háborút vesztesként fejezze be. A háború után fizetett különféle fegyverszüneti terhek viszont azt mutatják, hogy ezt a célt csak részlegesen sikerült elérnie. Az egyedüli – Románia számára nem csekély – nyereség, ami az átállással hozható kapcsolatba, Észak-Erdély visszacsatolása volt.

Augusztus 23-a és szeptember 12-e, a fegyverszünet aláírása között eltelt közel három hét alatt, a Vörös Hadsereg magatartása inkább a megszállóéhoz, mint a leendő szövetségéséhez hasonlított. A bevonuló szovjet hatóságok lefoglalták a román dunai, majd fekete-tengeri flottát, a vasúti kocsipark és a gépjárművek döntő részét. A bukaresti szovjet katonai szervek átvették valamennyi közhivatal, közintézmény közvetlen ellenőrzését.

A Moszkvában aláírt egyezmény szövegét a román delegáció több pontban is megkísérelte módosítani, így tiltakoztak a jóvátétel összege miatt (300 millió dollár), kérték, hogy a román állami adminisztráció számára állapítsanak meg nagyobb hatáskört, szorgalmazták a katonai megszállás és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság működési határidejének meghatározását, a szövetséges státus megadását.

Az egyezmény háromféle kötelezettséget fogalmazott meg: a jóvátételi szállításokat, ahol az árucikkek árának megállapítási módját ekkor még nem tisztázták, a Szovjetunió területéről elhozott javak visszaszolgáltatását és a Románián keresztülvonuló Vörös Hadsereg ellátását. A szovjet magatartás értelmezésénél figyelembe kell venni a román hadsereg és adminisztráció által a Dnyeszteren túli területeken elkövetett atrocitásokat.

A román-szovjet gazdasági viszony első szakaszának az 1944 augusztusától 1945 elejéig tartó időszakot tekinthetjük, amikor főleg a gyárak leszerelése és a termékek elszállítása folyt, a fegyverszüneti egyezmény teljesítése akadozott. A Szövetséges Ellenőrző Bizottságon (SZEB) belül a leszerelések – melyek döntően az olajiparban fordultak elő – komoly feszültséget okoztak. A nyugati nagyhatalmak, elsősorban az angolok Romániához fűződő viszonyát meghatározta Churchill és Sztálin megállapodása, az úgynevezett „százalékos egyezmény”, mely Romániában az orosz, Görögországban a brit befolyás elismerését jelentette. Egy évvel később, a nagyhatalmak külügyminisztereinek 1945. decemberi, moszkvai konferenciáján, az Amerikai Egyesült Államok a Távol-Kele-

ten kapott engedmények fejében elfogadta a romániai szovjet érdekeltség tényét.

1944 ősztől 1945 nyarának elejéig a gazdaság legfontosabb feladata a németellenes harc támogatása volt. A gazdaságban a „mindent a frontért” jelszó érvényesült, minden egyéb szükséglet kielégítése háttérbe szorult. Az egyes iparágak közül – a bombázások és a harci cselekmények következtében – az olajipar szenvedte a legnagyobb károkat. A termelés szintje 1944-ben az előző évhez viszonyítva egyharmadával csökkent.⁹ A visszaesés okai között találhatjuk a növekvő anyag- és berendezéshiányt, ezt részben a Vörös Hadsereg zsákmányolásai, részben az import gyakorlati megszűnése idézték elő. Az anyagihiányt növelték a szállítási problémák, hiszen a szállító eszközök nagy részét a szovjet katonai parancsnokság kizárólagosan használta.

A mezőgazdaságban az 1944. őszi vetés súlyosan elmaradt a céloktól: Észak-Erdélyt nem számítva, a megművelhető földterület több mint felét nem vetették be. Az ősztől elkezdődött birtokfoglalások és a földosztások következtében a földbirtokosok gyakran bizonytalan helyzetbe kerültek, így érdektelenné váltak a földterület megmunkálásában. Egyre nagyobb gond volt emellett a vonóerőhiány.¹⁰ A lakosság ellátását még az is nehezítette, hogy az ország területén áthaladó 1–2,5 millió főből álló Vörös Hadsereget – a fegyverszüneti szerződés 10. pontja értelmében – élelmezni és ruházni kellett.

A román-szovjet gazdasági viszony második szakasza a Gróza-kormány hivatalba lépésével kezdődött, ekkor indult meg nagyobb mértékben a fegyverszüneti szerződés teljesítése.¹¹ A kétoldalú kapcsolat keretét az 1945 májusában aláírt gazdasági együttműködési egyezmény lényegesen kibővítette. Ekkor határozták el a vegyesvállalatok (szovromok) létesítését is. S szovromok három hullámban alakultak meg: 1945. július és 1946. március között a kőolaj- és faiparban, a szállításban, a légitözlekedésben és a bankszektorban, 1948. november és 1949. augusztus között a vegyiparban, a traktorgyártásban, a földgázkitermelésben, a szénbányászatban, a fémiparban

és az építőiparban, valamint a biztosításügy terén és a filmgyártásban, 1952. augusztusban pedig az olajberendezések és a hajók gyártásában.¹² A szovromok tevékenységéhez való szovjet tőkehozzájárulás alapját a volt ellenséges országok romániai vagyona adta. Ezenkívül például a legfontosabb vegyesvállalat, a Szovrompetrol esetében szovjet tőkehozzájárulásként szerepeltek 1944 szeptember és december között leszerelt, többségében angol, francia és belga eredetű olajberendezések, valamint csövek is.¹³ A kőolajiparban a Szovjetunió részaránya jóval a korábbi német részesedés fölé emelkedett. Az első hullámban megalakuló szovjet-román vegyesvállalatok még nem értek el meghatározó termelési részesedést ágazataikban. Befolyásuk azonban gyorsan növekedett, ezt megalapításuk jogi feltételei biztosították. Ezek a vállalatok privilégiumokat kaptak a többi külföldi tulajdonosú céggel és a román magánvállalatokkal szemben az adó-, vám- és importszabályozás terén.

A fegyverszüneti egyezményben előírt jóvátételi szállítások értékét 300 millió USA-dollárban állapították meg. A szállítandó javak árát az 1938-as világpiaci árak 10–15 százalékos emelésével kellett kiszámítani. A jóvátételi szállítások értékének felét kőolaj, 20 százalékát fa, 10 százalékát gabona és élőállat, 20 százalékát pedig különböző ipari berendezések, mozdonyok, tartálykocsik, folyami hajók stb. adták. A román kőolajfinomító-ipar termelésének 50–70 százalékát fordították a fegyverszüneti szerződés különböző pontjainak teljesítésére, ez jelentette szinte az egész román olajexportot. Ezzel egyidőben nemzetközi jelentőségű politikai problémák támadtak az olajiparban, amelyek nagy hatással voltak a kelet-nyugati kapcsolatokra is. A megalakuló Szovrompetrol az olajiparban még döntő nyugati befolyást kívánta előbb csökkenteni, majd megszüntetni. Külpolitikai problémát idézett elő, hogy a külföldi olajtársaságoknak mint romániai illetékességű vállalatoknak is kellett jóvátételi célra szállítaniuk.¹⁴ Ez ellentétben állt a potsdami egyezménnyel, amely mentesítette az ENSZ-tagországokat az ilyen kötelezettségek alól.

A fegyverszüneti egyezmény 12. pontját, amely a Szovjetunió területéről elvitt javak visszaszolgáltatásáról szólt, mindkét fél eltérő módon értelmezte. A románok szerint a végrehajtás csak a még létező és azonosítható javakra vonatkozott. Ezzel szemben a szovjet fél igénye kiterjedt mindazon javakra, amit a román hadsereg a Dnyeszteren túli területeken, valamint Besszarábiában elfogyasztott, illetve lerombolt. A szovjet fél kártérítést kért a Szovjetunió területén maradt, de helyükről elmozdított javak után is. A Szovjetunió 1945 szeptemberében abbahagyta Románia területén a szovjet tulajdon felkutatását. Az 1945. szeptemberi kormánytárgyalásokon a visszaszolgáltatandó javak értékét 1945. április elsejei áron 948 milliárd leiben (körülbelül 470 millió dollár) rögzítették, amelyből 348 milliárd leit a román fél már teljesített, a maradék összeg felét a szovjet kormány elengedte. A román kormány elfogadta azt a szovjet álláspontot, hogy a visszaszolgáltatások egy részét a jóvátételben szereplő árukkal törlessze. A kormánytárgyalásokon Románia több engedményt kapott: a Szovjetunió olajtermékek fejében lemondott a jóvátételben szereplő gabona egy részéről, és beleegyezett abba, hogy a gabonaszállítások másik részét a következő évi termésig elhalasszák. A haladék idejére a román fél textiláruban fizette a kamatokat. További engedményként jelentősen csökkentették a Vörös Hadsereg ellátásának Romániára jutó költségeit, beleértve mind a kifizetendő pénzellátmány havi összegét, mind az élelmiszer-szállítások mennyiségét. A Szovjetunió a román vasút igazgatását átadta a bukaresti hatóságoknak, egyzersmind megengedték, hogy a vágányok közötti távolságot visszaállítsák a szovjetről az európai méretre. A Szovjetunió 1945. október és 1946. július között 300 ezer tonna gabonakölcsönt nyújtott, amelynek a visszafizetésére 1948-ban került sor. A szovjet fél átadta a zsákmányolt hadi- és kereskedelmi flottát a megalakuló Szovromtranszport számára. Megállapodtak abban is, hogy a szovjet területről elhozott Krivoj Rog-i ócskavas és vasérc fejében a Reșița nagyvállalat részvényeinek egy része szovjet tulajdonba kerül.

A háborús erőfeszítések és a fegyverszüneti szerződés teljesítéséből adódó terhek rendkívül megterhelték a román költségvetést, és a pénz értékének romlásához vezettek. Ha elfogadjuk a hivatalos román adatokat, akkor e célra fordították a költségvetési kiadásoknak 1944–45-ben 31 százalékát, 1945–46-ban 52 százalékát és 1946–47-ben 51 százalékát.¹⁵

A gazdasági helyreállítás

Pártprogramok

Az újjáépítésre három párt: a kommunista, a szociáldemokrata és az új-liberális dolgozott ki programnak nevezhető terveket.

A Román Kommunista Párt 1945 októberében tartotta első nyilvános országos konferenciáját. Ismeretes, hogy 1944 őszén, a párt széleskörű államosítások mellett foglalt állást. 1945 elején azonban fordulat következett be a párt gazdaságpolitikájában: a polgársággal, a tőkés körökkel kialakítandó és szükségesnek tartott együttműködés érdekében az államosításokat levették a napirendről. Az októberi pártkonferencián Gheorghe Gheorgiu-Dej – akit akkor választanak meg a párt főtitkárának – a már létező, de csekély súlyú állami szektor és a magántulajdon szerves egységéről beszélt.¹⁶ Az ipar fő feladatát a haditermelésről a béketermelésre történő minél gyorsabb átállásban határozta meg. Az újjáépítés alapjaként a nehézipar fejlesztését jelölte meg, azon belül a vas- és fémipar kiemelését javasolta. Ez a program az új nagyipari központok építését megelőző feladatnak tekintette a meglévő kapacitások teljes kihasználását. Az RKP szoros kapcsolatot látott egy ország civilizáltságának szintje és az egy főre jutó vastermelés között. A gazdaságirányítás jellegéről szólva az állam által irányított tervgazdaság bevezetése mellett foglalt állást.¹⁷

A Gróza-kormányban az ipari és a pénzügyi tárcák az új-liberálisok fennhatósága alatt álltak. A kommunista párt a kormány hivatalba lépésének kezdete óta igyekezett ezek befolyását korlátozni. Ennek érdekében alakult meg a Minisztériumközi Gazdasági Tanács, amelynek feladatai közé tartozott a vállalati adminisztrátorok kinevezése, a hitel- és a nyersanyagelosztás normáinak kidolgozása, egyes fontosabb élelmiszerek szétosztásának irányítása stb. A kommunista párt javaslatára 1945 novemberében a Tanács átalakult Gazdasági Főtanácsá. Ez a szerv tett kísérletet a különböző gazdasági minisztériumok tevékenységének koordinálására.¹⁸

A Román Szociáldemokrata Párt a gazdaság helyzetéről az 1945. decemberben tartott országos konferenciáján tanácskozott. Itt megállapították, hogy az ország nem rendelkezik racionális cselekvési programmal, a gazdaságpolitika csupán napi, gyakorlati politikai szempontok alapján hozza a döntéseket. A viszonylagosan kismértékű háborús pusztítások ellenére az ipar csupán kapacitása ötven százalékán dolgozik. A párt konferenciája az 1941-es termelési színvonal elérését, a piaci árak és bérek és a jogos haszon stb. szerepének helyreállítását tűzte ki célul.

A gazdaságban igen nagy befolyással bírt és fontos kulcspozíciókat élvezett a Gheorghe Tătărescu vezette Új-liberális Párt. A kormányban való részvétele azzal vált lehetővé, hogy a baloldali pártok kijelentették a magántulajdon tiszteletben tartását. Ezzel szemben az új-liberálisok elfogadták az állam széles körű befolyását a gazdaságra, bár azt átmeneti jelenségnek gondolták. A fő feladatot a piaci, liberális gazdasághoz vezető átalakulás biztosításában látták, és azt is megfogalmazták, hogy az újjáépítés nem valósítható meg csak hazai erőfeszítéssel.¹⁹ A nyugati orientációjú külgazdasági nyitást azonban több tényező gátolta, így mindenekelőtt az, hogy az ország szuverenitása a külkereskedelemben rendkívül korlátozott volt.

Az új-liberálisok mindenekelőtt a nagyipar mozgásterét kívánták bővíteni. A termelésnek ugyanis háromnegyed része állami megrendelésre, jóvátételre ment. Az

iparvállalatok csak annyit termeltek, amennyire az állami előírások okvetlenül rákényszerítették őket, mivel nem akarták a gyorsan elértéktelenedő papírpénzre cserélni készleteiket. A nyersanyagokat nagy részben, a dolgozók részére adandó élelmiszereket teljesen a feketepiacon kellett beszerezniük, míg az állami szállításaikat a korábban megállapított maximált árakon kellett teljesíteni. Az áruhiány okozta drágulással a pénzkibocsátás nem tartott lépést, a pénzsűke következtében a jóvátételre szállított áruk ellenértékét a hatóságok jelentős késedelemmel fizették ki.²⁰ A párt a közép- és kisipar helyzetét a nagyiparénál rosszabbnak minősítette. Ezek kapacitásuk alig 20–40 százalékán termeltek, állami nyersanyagkiutalásban, hitelben egyáltalán nem részesültek.

Az 1946. novemberi nemzetgyűlési választáson egységes listán induló kormánypártok 1946 májusában tették közzé gazdasági programjukat. Ebben elismerték az egyéni tulajdon létjogosultságát, de egyúttal meghirdették a Román Nemzeti Bank államosítását. Az új-liberálisok politikai indítékok alapján fogadták el a változást, ami kifejezetten ellentétes volt a pártprogrammal, de lehetővé tette, hogy a választáson az egységes listán induló többi párttal egyenlő feltételeket élvezzenek.²¹

A kommunista párt hatalmi törekvéseit korlátok közé szorította még ekkor két tényező: az újjáépítés tökeszükséglete és a párizsi béketárgyalások. A párt elhatározott szándéka volt azonban, hogy a gazdaságirányítás kulcspozícióit mielőbb megragadja. A nemzetgyűlési választások után az ipari és kereskedelmi miniszter Gheorghiu-Dej lett. A Román Nemzeti Bank az államosítással kikerült az új-liberális vezetés alatt álló Pénzügyminisztérium fennhatósága alól.²²

Az új kormány beiktatásakor a gazdaság általános helyzetére a stagnálás, sok területen a hanyatlás volt a jellemző. Hiányzott az újjáépítéshez szükséges lendület, a háború okozta nem túlzottan nagy károk helyreállítása szünetelt vagy igen lassú ütemben haladt. Az infláció üteme 1946 tavaszán gyorsult fel. A pénz értékének romlása pénzhiánnyal párosult. A vállalattulajdonosok nagy része

egyre inkább kivonta a termelésből saját forgótőkét és jövedelmezőbb tevékenységekbe fektette. Az egyes gazdasági szférák közti körforgás bizonytalanabbá vált. A pénzhiány előidézésében fontos szerepet játszottak a jóvátételi terhek és a megszállási költségek, valamint a paraszti pénzfelhalmozás, ami az iparcikkek alacsony kínálatára vezethető vissza.²³

Eldől a hatalmi harc

Az újjáépítés felgyorsítására továbbra is két megoldás kínálkozott: az egyik az állam közvetlen belépése a termelésbe a kommunista párt kizárólagos irányításával, a másik az elhalványult magánkezdeményezés életrekeltése, az ország tőkeszükségletének külső forrásból való biztosítása. A két irányzatot a két főhatóság, az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium, valamint a Pénzügyminisztérium képviselte. Kettejük harca a gazdasági hatalomért 1947 első felében játszódott le. A Gheorghiu-Dej vezette minisztérium szerepe és jogköre kibővült, megkapta az ár- és bérügyek, valamint a külkereskedelem irányításának jogát. Éles harc bontakozott ki a két minisztérium között az 1947–48-as költségvetés elkészítésekor, eltérően viszonnyultak a gyorsuló inflációhoz is.

A kommunista és az új-liberális párt élesedő konfliktusa kifejezésre jutott az ipari hivatalok felállítása körüli vitában is. Az RKP terve az ipari hivatalok (ágazati középírányító szervek) felállítására mintegy folytatása volt a nemzeti bank államosításának. A baloldal az irányított gazdaság bevezetését látta az ipari hivatalok létrehozatalában, hiszen ezek az elosztási és értékesítési tevékenységen kívül feladatuk kapták rövidtávú termelési tervek készítését is.²⁴ A hivatalok létesítése a vállalati részvények szabad adásvételének végét jelentette. Az új-liberális párt rekonstrukciós elképzeléseivel szemben tehát az RKP elgondolásai nyertek teret.

A helyreállítás előfeltétele volt a pénzstabilizáció.²⁵ 1947 első felében az infláció olyan mértékűvé vált, hogy a

lei elkezdett kiszorulni a forgalomból, és mind jobban előretört a naturális csere. Az infláció ütemét csak az mérsékelte, hogy a mezőgazdasági lakosság körében az önellátó gazdálkodás uralkodott. Az augusztusi pénzreform megváltoztatta a mezőgazdasági és az ipari termékek árárányát, az agrárrolló kinyílt, jelezve, hogy az iparosítás terhei a mezőgazdaságra nehezednek.²⁶ Az új árak másik jellegzetessége az volt, hogy azokat a világpiaci árártól elszakítva állapították meg. A pénzreform nem aktivizálta a pénz szerepét a gazdaságban.

1947 szeptemberében újra megnyílt a bukaresti tőzsde, ahol döntően csak értékpapír-csereüzletek zajlottak. A kötvénypiacon az árfolyamok az 1937-es szinthez képest erősen visszaestek, az iparban a korábbi szint egynegyedére, a bankoknál 12,5 százalékra. Az iparban eltörölték az ipari hivatalok alá tartozó vállalatok szabad értékesítési kvótáit. A tőkepiacon az új részvények kibocsátása szeptemberben megszűnt.

A politikai pluralizmus maradványainak felszámolását követően – 1947 őszén – az RKP megszerezte a Pénzügyminisztérium irányítását. Folytatódott a pénzügyek, a bank- és hitelélet központi irányításának kiépítése, amely 1948 nyarán az összes magánbank és hitelintézet feloszlásához, a néhány nagybank állami tulajdonba vételéhez vezetett. A rendelkezések értelmében a bankügyek állami monopóliummá változtak.²⁷

Az iparvállalatok az államosítás előtt vészes pénzügyi helyzetben voltak.²⁸ A politikai szervezeteknek a gazdaságba történő egyre erőteljesebb beavatkozása kaotikus állapotokat teremtett. A kormány szándéka szerint a magánvállalatoknak kellett a termelés terheit viselniük, miközben a teljes végrehajtó hatalom az államé volt. Az államosítások célja elvben a gazdasági zűrzavar megszüntetése volt: véget kellett vetni a gazdasági-politikai hatalmi szerkezet radikális átalakításához szükséges eszközök alkalmazásának, pozitív programra és azt végrehajtani képes egységes, képzett, tekintéllyel bíró államapparátus kiépítésére lett volna szükség. A piaci viszonyok felszámolása azonban nem járt együtt hatékonyan működő, köz-

ponti irányítás alatt álló gazdaság kiépülésével.²⁹ Az Ipari Minisztérium által megfogalmazott termelési programok nem álltak össze ágazati tervekké, a tervezés nem a jövőbeli termelés meghatározására, hanem az ellenőrzésre irányult.

Az 1948. júniusi államosításokat követően az állami szektor a bruttó ipari termelés 51,4 százalékát adta. 1949–1950 között az államosítások folytatódtak, a magánszektor részesedése a bruttó ipari termelésből 7,6 százalékra süllyedt. Az államosítási törvény egy fontos kivételt tett: nem vonatkozott a szovromok szovjet tőkerészesedésére. A román magántulajdonban lévő tagvállalatokat viszont államosították.

Az állami ipar megszervezése nem ment könnyen. Az új ipari miniszter, Chivu Stoica az egyes iparágak vezetésének megszervezését jelölte meg a legsürgetőbb feladatként és csak ezután tartotta lehetségesnek a vállalati tervezdélködés kialakítását.³⁰

Az újonnan megalakult faipari központ például azért nem tudta teljesíteni exportmegrendeléseit, mert nem ismerte a vállalatai által termelt áruk mennyiségét és fajtáit.

Az államosítások célja az iparosítási folyamat felgyorsítása is volt. Kimutatható, hogy a helyreállítási folyamat más közép-kelet-európai országokhoz viszonyítva meglehetősen lassan haladt. A termelőeszközök és a fogyasztási cikkek gyártása 1948 végén még jóval alatta maradt a háború ideje alatti legmagasabb teljesítményeknek, miközben folytatódott a harmincas években kezdett importhelyettesítő és protekcionista jellegű „nehéziparosítás”.³¹ Szemléletváltozást tapasztalhatunk a Román Munkáspárt 1948. februári alapítókongresszusán az 1945. évi RKP programhoz képest. Itt Gheorghiu-Dej az olajipar és a kohászat fejlesztését egyenrangúnak és mindkettőt kiemelten kezelendő iparágnak minősítette.³²

Az agrárszektor, úgy tűnik, az iparnál erősebben megőnylette a háború befejezésének hatását, a politikai változások sorozatát és nem utolsósorban a pénzreformot. Az 1945-ös földreform céljai inkább politikaiaknak, mintsem

gazdaságiaknak tekinthetők.³³ A reform a hagyományos román uralkodó osztály erejének egyik jelképét szüntette meg. Nem oldotta meg azonban a mezőgazdaság alapvető problémáit: a túlnépesedést, az alacsony munkatermelékenységet, a tulajdon szétaprózódottságát.³⁴ Ami a mezőgazdaság eredményeit illeti, 1945-ben nagyon gyenge búza- és kukoricatermést takarítottak be. Az 1946-os termést pedig már úgy könyvelték el, mint az elmúlt fél évszázad legrosszabbikát. Az okok között mindenekelőtt a rendkívüli aszályt, a háborús, majd a fegyverszüneti terheket, és az agrárreform szervezetlenségét, termelést csökkentő közvetlen hatását kell megemlíteni.³⁵

A központi irányítás legfontosabb eszköze a kötelező beszolgáltatás intézménye volt, amely a gabonán kívüli legfontosabb agrártermékekre is kiterjedt. A beszolgáltatás megszervezése és lebonyolítása rendkívül nehéz feladatot jelentett a kormánynak, megoldatlan maradt a kötelezően beszolgáltatott termékek ellenértékének pénzbeli kifizetése. A város és a falu közötti hivatalos csere általában csak egy irányban működött. A Román Munkáspárt Központi Vezetőségének Politikai Irodája 1948. szeptemberi határozatában elismerte, hogy túlzottan szigorú politikát folytattak a begyűjtés során.³⁶

Az állami intézkedések legfontosabb célja 1948–49-ben az árutermelő gazdaságok, az úgynevezett kulákgazdaságok tevékenységének korlátozása lett. (Kulákbirtoknak Gheorghiu-Dej 1949 márciusában az átlagosan kilenc hektár szántófölddel rendelkező gazdaságokat nevezte.) Ekkor az állami intézkedések radikális fordulatot vettek. Államosították az ötven hektárnál nagyobb földbirtokokat, egyetlen éjszaka alatt mintegy ötezer ilyen birtok tulajdonosát telepítették ki lakóhelyéről.³⁷ Ezzel egyidőben államosították a több mint tíz főt foglalkoztató iparvállalatokat is.

A román-szovjet kapcsolatok szerepe

A Szovjetunió részesedése a román külkereskedelemben 1945-től meghatározó volt, a fegyverszüneti egyezmény kiteljesítéséből adódó forgalom nélkül is. Az 1945-ben kötött első, majd az 1947-es második kereskedelmi egyezmény jelentősége jóval túlhaladta a szokásos árucseréket, és befolyásolták a román bel- és külgazdaság mozgását. Így például, 1947 elején a moszkvai gazdasági tárgyalások középpontjában nemcsak a kétoldalú kereskedelem bővítése állt, hanem a harmadik országokkal folytatandó román kereskedelem fejlesztésének lehetősége is, nevezetesen a jóvátételi szállításokban szereplő olajtermékek és fűrészárúk felszabadítása devizaszerzés végett. A tárgyalások a küszöbön álló pénzreform előkészítésével voltak kapcsolatban, és 10 millió dolláros áruhitel, valamint pótlólagos gabonaszállítások nyújtásával végződtek.³⁸ Nem igazolódtak az egyes jóvátételi szállítások elhalasztásához, valamint az ezekben szereplő áruk egységárainak felemeléséhez fűződő várakozások.

Később a román külkereskedelem árualapját komoly mértékben megnövelte a fegyverszüneti szerződés egyes terheinek mérséklése. Így, a békeszerződés 1947. szeptemberi életbelépése után Románia teljes mértékben felszabadult a Vörös Hadsereg számára fizetendő áruszállítások és szolgáltatások alól. Megállapodtak a visszaszolgáltatási kötelezettségek értékben számolva egyharmadára való csökkentéséről. Ezeknek az értéke azonban 1947–51 között még így is annyit tett ki, amennyit a „rendes” export értéke egy év alatt.³⁹ Más országokhoz hasonlóan a román jóvátételnél is sor került 1948 júniusában a maradék összeg felére való csökkentésére. Ellentmondó adatokat találhatunk az eddig az időpontig lebonyolított román szállítások tényleges értékéről. Egyes nyugati források közlése szerint Románia 1948 közepéig már túlteljesítette az egyezményben meghatározott jóvátételt, így a terhek mérséklése nem értelmezhető.⁴⁰ A következő években, 1949 és 1951 között a fegyverszüneti szerződés terhei már jelentősen csökkentek, a költségve-

tés kiadásainak 7,4–3,8 százalékát tették ki. Ezek az arányok megegyeztek a magyar költségvetés hasonló kiadásai-
saival. A korábbi években viszont, a román költségvetési
kiadásoknak mintegy 10–17 százalékponttal nagyobb ré-
szét fordították a nemzetközi kötelezettségek teljesítésére.

A fegyverszüneti szerződés terheinek csökkentése ré-
vén felszabadult, konvertálható árualapok bekerültek a
Szovjetunióba irányuló hagyományos kivitelbe, vagyis a
csökkentés nem vezetett a külkereskedelmi kapcsolatok
diverzifikálódásához.

Említettem már, hogy a vegyesvállalatok a számukra
biztosított kedvezőbb termelési feltételek következtében,
gyorsabban fejlődtek a román magán- és állami vállala-
toknál. A legnagyobb vegyesvállalat, a Szovrompetrol ré-
szesedése a román olajtermelésben például 1948-ban
meghaladta a harminc százalékot. A román ipar államo-
sítása után a külföldi olajtársaságokat két nagy román ál-
lami olajvállalatba vonták össze. Ezek adták az olajter-
melés 66 százalékát. 1950 szeptemberében a két állami
vállalatot feloszlatták és tagvállalataikat beléptették a
Szovrompetrolba, amely így a teljes kőolajtermelést el-
lenőrzése alá vonta.⁴¹

A vegyesvállalatok megalakulásának második hulláma
idején már nemcsak a romániai természeti erőforrások
extenzív kihasználása volt a cél, az együttműködő felek
részéről iparosítási törekvések is jelentkeztek. Ezt tapasztal-
hatjuk például a Szovromtraktor és a Szovrommetal
esetében. A román tőke-hozzájárulás alapján egyes nagy-
vállalatok – a volt brassói repülőgépgyár, a Reșița –
alkották, miközben a szovjet gép- és berendezésexport
1948-tól indult meg a korábbi időszakhoz képest valami-
vel nagyobb mértékben. A fegyverszüneti egyezmény tel-
jesítése nyomán kialakult szoros gazdasági kapcsolatok
1948-at követően a vegyesvállalatok tevékenysége során
erősödtek tovább. A gazdasági kapcsolatok jellegének
megváltozása nagymértékben függött a Szovjetunió hely-
reállítási periódusainak tőke- és nyersanyagszükségleté-
től.⁴² A szovjet gazdaság mint gép- és berendezésexpor-
tőr csak részlegesen tudta betölteni Németország szere-

pét. A román olajszállítások jelentőségét a Szovjetunió számára jól mutatja, hogy 1951-ig nyersolajból, 1954-ig pedig olajtermékekből nettó importőr volt.

A gazdasági viszony nagyon szoros politikai együttműködésre támaszkodhatott. A Román Kommunista Párt, majd a Román Munkáspárt arra törekedett, hogy a szocialista országok pártjai között a Szovjetunió legmegbízhatóbb szövetségeseként, a legmegbízhatóbb pártként szerepeljen.⁴³ A szoros politikai és gazdasági összefonódás következményeként a román gazdaság újjáépítési folyamata meglehetősen lassan, saját erőből, nettó erőforráselvonás mellett ment végbe. A helyreállítás 1949–1950 között történő felgyorsulása a fegyverszüneti terhek csökkenésére és a szovromokhoz való szovjet viszony megváltozására vezethető vissza.

A Gheorghiu-Dej korszak kezdete, 1949–1953

Hatalmi harc a párton belül

Politikai pluralizmus szervezeteinek felszámolását követően osztályharcos és nacionalista jellegű tisztogatások zajlottak az állami és pártapparátusban, valamint a tulajdonosi – elsősorban paraszti – rétegek körében. Ezek jelentős részben kisebbségellenesek voltak, a gazdaság és a társadalom széles köreiben erősíteni kívánták román lakosság súlyát és befolyását.

Hatvanhatezer miniszteriális tisztviselőt irányítottak át fizikai munkára. A Román Munkáspárt először tisztségviselőinek, majd tagságának felülvizsgálatát végezte el.⁴⁴ Ennek során kizártak 192 ezer főt, a tagság 20 százalékát. A felülvizsgálat negatívan érintette a kisebbségeket, valamint az RMP-be a pártegyesülés során bekerült, volt szociáldemokrata, kistulajdonosi rétegeket. A párt és az államgépezet vezető tisztségeiben jelentősen nőtt a munkások aránya. A kizárások módosították a közigazgatási ap-

parátus összetételét, ahol a háború előtti szerkezet mind-
eddig fennmaradt. Ekkor még nem változott a polgári
származású, műszaki értelmiséggel szemben folytatott,
pragmatista politika. A pragmatizmus azonban nem érvé-
nyesült a nyugati tőkeérdekeltségű vállalatoknál dolgozó
nyugati szakemberek esetében, akikkel szemben még
1948 első felében, az államosításokat megelőzően, admi-
nisztratív intézkedéseket alkalmaztak. A román-szovjet
vegyesvállalatok esetében figyelhető meg a legnagyobb
mértékben a régi értelmiségnek szaktudást előtérbe állító
kedvező elbírálása, a politikai szempontok szerint lefoly-
tatott tisztogatásokra csak két-három évvel később ke-
rült sor.

A pártvezetés ezen közben a súlyos frakcióharc idejét
élte.⁴⁵ Az 1944. szeptemberétől a párt élén álló, tényleges
hatalmat gyakorló, Pauker–Luca–Georgescu szárny po-
zíciója meggyengült – ami a kisebbségek térvesztését
mutatta –, és 1952 közepére a Gheorghiu-Dej-szárny ju-
tott a hatalom kizárólagos birtokába. A történetek mögött
a nemzetközi kommunista mozgalomban ekkortájt ural-
kodó nacionalista, antiszemita tendenciák húzódtak meg,
valamint az, hogy megindokolhassák az iparosítási politi-
ka kudarcait.⁴⁶

A Román Munkáspárt 1952. május 26–27-i ülésén Va-
sile Luca pénzügyminisztert és az egész irányítása alatt
álló pénzügyi apparátust tették felelőssé a termelőeszkö-
zöket gyártó iparágak lassú fejlődéséért, a szocializmus
ügynevezett nagy építkezéseiben, például a Duna–Fekete-
tenger csatorna, a Scînteia-ház építésében való lemará-
dásokért, az 1952-es pénzreform végrehajtásának hibái-
ért, a termelőszövetkezetek szervezésének lassúságáért.
Ana Paukert pedig a párttagfelvételek és a mezőgazdasá-
gi politika terén elkövetett hibái miatt marasztalták el.⁴⁷

Később, a Központi Bizottság 1953. augusztusi, majd
1961. decemberi ülésein, az elkövetett politikai törvényte-
lenségeket, a személyi kultusz romániai megnyilvánulásait,
a Pauker–Luca–Georgescu-szárny tevékenységével ma-
gyarázták, és így a politikai rehabilitáció kérdését indoko-
latlannak minősítették. Fordulatot csak a párt 1968. ápri-

lisi központi bizottsági ülése hozott, ahol Nicolae Ceaușescu óvatos kísérletet tett a Gheorghiu-Dej korszak átértékelésére, és a Pătrășcanu, Luca és egyéb perekben elkövetett törvénytelenésekben Gheorghiu-Dejt marasztalta el.⁴⁸

Gheorghiu-Dej 1952 közepére mint a párt első titkára és egyben a kormány elnöke, hatalmát és pozícióit tekintve utolérte a szomszédos népi demokráciák pártvezetőit. Érdekes módon, éppen a megkésettiségből adódóan, személyi kultusza csak ekkortájt kezd egyre jobban kibontakozni, hogy éppen az SZKP XX. kongresszusát követő időben érje el a csúcspontját.⁴⁹

A romániai tömegek letartóztatása, internálása a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején eléggé kiterjedt volt. A kényszerintézkedéseket csak részben indokolták politikai, illetve büntető szempontok, a kiváltó okok között nagy súllyal esett latba a szocializmus nagy építkezéseinek fizikai munkaerő igénye. Azt is lehet mondani, hogy a gépesítettség igen alacsony színvonala következtében a Duna–Fekete-tenger csatorna munkaerőigénye meghatározta a letartóztatandók számát. Itt az iparosítási politikának egy igen fontos romániai sajátosságát véljük megtalálni: a hagyományosan nehézipar-fejlesztésre koncentráló iparosításon belül a csatornaépítés kiemelt helyet foglalt el.

A Minisztertanács határozata a csatornaépítés indokaként a víziút lerövidítését, a szállítás olcsóbbá tételét, a délkeleti országrész iparosításának és ösztönzésének megoldását jelölte meg. Az építés mögött ideológiai szempontok is meghúzódtak. A pártvezetés a szocializmus felépítését az olyan nagyszabású tervek végrehajtásával azonosította, mint a Szovjetunióban a nagy folyókat összekötő csatornák kiépítése.

A csatorna létjogosultságát illetően eltérő értelmezéseket találhatunk. Az egyik szerint az építkezés célja az önálló, a Szovjetuniótól független tengeri kijárat megteremtése volt, a másik szerint a sekélyes és iszapos Duna-deltával szemben a csatorna lehetővé tette volna mélyebb merülésű hajók, akár katonai célú feljövételét a Dunán.

Ez utóbbi magyarázat a csatorna építését összekötötte az ekkor kibontakozó jugoszlávellenes légkörrel. Ezt az értelmezést az is alátámasztja, hogy a Szovjetunió gépszállításokkal támogatta a beruházást. A találgatások közül természetesen azt sem lehet kizárni, hogy a csatorna lehetséges stratégiai értékei csak az építkezések elkezdése után váltak ismertté, és itt csupán egy régi román terv – Bukarest tengeri kikötővé tétele – indult el a megvalósulás hosszú útján.

Az építkezés lassan haladt, az egyes vállalatoktól, közintézményektől nem kapta meg azt a kivételes bánásmódot, amit a beruházás kezdetekor számára biztosítani kívántak. A tervlemaradásokat a nem hatékony vezetéssel indokolták, és 1952 nyarán sor került az „építkezés vezető állásaiba befurakodott diverzionista és szabotőr banda” bűnperének tárgyalására. A rendkívüli költségekkel járó beruházást 1953 tavaszán, amnesztiarendeletek kibocsátásával egyidejűleg abbahagyták.

Az iparosítási folyamat további részeiben is fontos, ha nem meghatározó szerepet játszottak a politikai, katonai szempontok. Az RKP hatalomközpontú volt, a gazdasági modernizációt – mint az osztályharc egy kifejeződési formáját – inkább eszköznek, mint célnak tekintette. Az ötvenes évek második felében a mindenoldalú iparosítás programja a fejlettebb KGST-országoktól és a Szovjetuniótól való függőség felszámolásának eszköze lett. Ennek a programnak a gyökerei már az évtized elején megtalálhatók.

Az iparosítás

A gazdaság egységes, központi irányítására 1949–1950 között két egyéves terv keretében történtek kísérletek. A Gazdasági Főtanács, majd az abból megalakuló Állami Tervbizottság nem rendelkezett megbízható adatokkal a termelés minden ágára nézve. Az egyéves tervek vállalatokra való lebontása kezdetleges állapotban volt a statisztika

तिकai-dokumentációs anyagok hiánya következtében, és csupán néhány nehézipari vállalatra szorítkozott.⁵⁰

A tervekészítés során két alapvető álláspontot lehetett megkülönböztetni: az egyik az ipari termelést a beruházási költségekre való tekintet nélkül, a külkereskedelmi mérleg és a költségvetés maximális megterhelésével kívánta fokozni, a másik csak a külkereskedelem és a költségvetés egyensúlya mellett tartotta lehetségesnek az iparosítást.⁵¹ Ez utóbbi álláspontot a pénzügyi apparátus képviselte. Úgy tűnik, hogy az első álláspont jutott mindinkább előtérbe. Erre következtethetünk az igen magas ipari növekedési adatokból, a beruházási volumennek az 1948-as szinthez képest magas értékéből. Hivatalos közlés szerint 1949 végére az ipari termelés elérte a háború előtti szintet. Mivel a háború alatt elsősorban a nehézipar, de a könnyűipar is fejlődött, így a helyreállítás a következő évekre is komoly növekedési tartalékokkal rendelkezhetett.

A beruházások mindenekelőtt a tőke- és nyersanyagintenzív ágazatokba áramlottak. A fűtőanyagsektor kapta 1950-ben az ipari beruházásoknak több mint a felét. Mindenekelőtt az olajipart és a szénbányászatot kell kiemelni.⁵² Egyszersmind e két ágazatban voltak a legnagyobb lemaradások a korábban elért teljesítményi szinthez képest, aminek természetesen nemcsak a tőkehiány, hanem a politikaszervezeti változások, valamint a szakképzett munkaerő hiánya is oka volt. A szovjet gépszállítások a román iparosítás mennyiségi és minőségi igényeit nem voltak képesek kielégíteni, de bizonyos esetekben hozzájárultak a hazai gyártás kialakításához. Ekkor alakultak ki olyan gyártókapacitások, melyek termelése a későbbi években a román gépexport fontos tételeit adta. (olajfúró berendezések, cementgyártó berendezések stb.)

Ami a könnyűipari ágazatok fejlesztését illetve, az ipar bruttó termelési értékében elfoglalt jelentős súlyukkal szemben a beruházásokból csak töredékesen részesültek, ez azonban még így is több volt, mint az első öt éves terv alatti hányaduk.

A tervek igen széles körben határozták el addig nem gyártott és importból beszerzett termékek gyártását. A szocialista szektor gép- és berendezés beruházásai 1949–1950-ben már fele-fele arányban valósultak meg belföldi, illetve külföldi eredetű gépekkel és berendezésekkel. Ez alapvetően eltér a háború előtti 15–85 százalékos aránytól, ami elsősorban nem a gyors iparosítás eredményeivel, hanem a szigorú importvisszafogással magyarázható. Az 1951–1955-ös ötéves terv során, most már a növekvő autarkia miatt a belföldi gépek aránya 1953-ra 63,5 százalékra, 1955-re pedig 74,5 százalékra emelkedett, mutatva a gazdasági bezárkózás magas fokát.⁵³ Az ötvenes évek második felében az importhányad növekedése megindult, a hatvanas évek elejére elérte a negyvenes évek végére jellemző szintet.

A romániai iparosítás egyik alapvető jellemzője, és egyben a többi kis KGST-tagországtól eltérő jegye, hogy az iparfejlesztés irányát nem elsősorban az import, ezen belül a szovjet nyersanyagimport határozta meg, hanem a romániai nyersanyagok (olaj, fa, színesfémek) szovjet igények szerinti exportálása.⁵⁴

Az 1951–55-ös ötéves terv készítői a tervcélokat, a megelőző egyéves tervek megvalósulásától eltérően, a szovjet nyersanyagimporton alapuló iparszerkezet figyelembevételével jelölték meg, amit egy korabeli jelszó így fejezett ki: „Több acél = több kenyér!” A fejlesztések során radikálisan, a korábbi szint felére kívánták csökkenteni a fűtőanyagágazat súlyát és mérsékelni kívánták a faipar részesedését is. Lényegében a hagyományos szovjet (sztálini) típusú iparfejlesztésre akartak áttérni. Ennek során a kohászat, a gépipar, a villamosenergia-termelés valamint a vegyipar súlyának növelésével tervezték az iparszerkezet átalakítását. Természetesen mindkét fajta elképzelés a nehézipar elsődleges fejlesztésén alapult, de a könnyűiparon belül az egyik a szovjet nyersanyagimportra ráutalt textiliparra, a másik a hazai bázison fejlesztendő élelmiszeriparra tette a hangsúlyt. Az ötéves terv teljesülése során mindkét irányzatból merített, de alapvetően megmaradtak a negyvenes évek végére jel-

lemző súlypontok, ha csökkenő mértékben is. Így 1951–1953 között a fejlesztési erőforrások a fűtőanyagiparba áramlottak elsősorban, de megindult a kohászat és a gépipar előretörése is.⁵⁵ Az exportra termelő ágazatok az erőforrások elosztásánál elsőbbséget élveztek, de egyre inkább érezhető volt a minden oldalú iparosításhoz szükséges kapacitások kiépítésének igénye is.⁵⁶

Az iparosítás regionális alakulása azt mutatja, hogy a csatornaépítéstől eltekintve, a hagyományos ipari központok súlya növekedett tovább. Erre utal például az a tény, hogy a romániai Sztálinváros nem egy új, nagy, kiemelt építkezés, hanem Erdély legfejlettebb ipari központja, Brassó lett.⁵⁷ Az iparfejlesztés regionális súlypontjait nem kis mértékben a szovromok határozták meg, amelyek a fejlettebb dél-erdélyi régiót részesítették előnyben. Itt utalok az új-liberálisok mesterséges eszközökkel támogatott nehézipari nagyvállalataira, melyek jó alapot szolgáltak a szovromok létesítésére.

Az egyes kiemelt iparágak között az olajipar érte el a legjobb eredményeket: 1950–1952 között az ágazat termelése megduplázódott. Szerepet játszott ebben az, hogy a jóvátételi terhek nagy részének teljesítése alól felszabadult román kohászat és gépipar át tudott állni az olajipar igényeinek kielégítésére. Nyugati import hiányában komoly erőfeszítéseket tett, hogy az olajberendezések teljes skáláját otthon előállítsa.

A vaskohászatban 1949–1950 között a termelés növelése kapacitásbővítés nélkül, a korábban piaci kereslet híján kihasználatlanul hagyott kapacitások üzembe állításával történt. A vaskohászati beruházásokban a kitermelés és a nyersvastermelés kapott elsőbbséget. Az ötvenes évek második felében a hangsúlyt a hengereltáru- és acéltermelésre tették át. Az új vajdahunyadi vasmű ércellátása főleg a Szovjetunióból származott.

Az ötvenes évek elejétől – mint a többi közép-kelet-európai kis országban – itt is beindult a nagyobb ütemű hadiipari termelés, bár a Szovjetunió Románia esetében nem szorgalmazta az önálló nehézfegyvergyártó-kapacitások kiépítését. Jugoszláv források szerint 1950 második

felétől a román hadsereg létszáma jóval túlhaladta a párizsi béketárgyaláson engedélyezett szintet.⁵⁸ Román statisztikai évkönyvek tanúsága szerint 1950–53 között a költségvetés kiadásainak jelentős részét, 15–20 százalékát fordították honvédelemre, ez a beruházási volumennek egyes években több mint felével volt egyenlő.⁵⁹

Centralizáció- és függőség

A román-szovjet gazdasági viszony erősödésének hordozóivá egyre inkább a vegyesvállalatok váltak. Sor került alapításuk második, majd harmadik hullámára, ezenkívül egyezményeket kötöttek a meglévő vállalatok tevékenységének kibővítésére, tőkebefektetések növelésére és arra, hogy a szovjet fél felszerelés- és gépszállításokkal segíti elő fejlődésüket.

A szovrom-vállalatok a román tervgazdaság kialakításának folyamatában kiemelkedő szerepet töltek be. Egyrészt az iparosítás során a vegyesvállalatok importhelyettesítést végeztek, az autarkia megteremtésének alanyai és egyben eszközei voltak. Szovjet eredetű vagy a Szovjetunióból importált, eredetileg nyugati licenck alapján új termékek gyártását indították el. A vegyesvállalatok másik feladata a szovjet típusú irányítási rendszer elemeinek meghonosítása, a szovjet üzemvezetési módszerek bevezetése volt. Ennek kivitelezése fordulatot tett szükségessé személyi politikájukban, 1950–51-ben a román műszaki személyzetet felváltotta a szovjet műszaki apparátus.⁶⁰

A vegyesvállalatok például szolgáltak a román ötéves terv feladatainak túlteljesítésére. A negyedévi tervjelentésekben az azonos ágazati minisztérium alá tartozó vegyesvállalat és az ágazati főigazgatóság közül az előbbiek mindig magasabb százalékot értek el, és jóval túlteljesítették a tervet.⁶¹ Ez a tény az ideologikus szempontokon kívül azzal magyarázható, hogy a román állami vállalatokhoz képest jobb felszereltséggel, magasabb bérrel és egyéb előnyök mellett termeltek.⁶²

A legfontosabb vegyesvállalat, Szovrompetrol, 1950-től a teljes romániai olajtermelést irányította. A román olaj, mennyiségi jelentőségén túl, földrajzi elhelyezkedése miatt volt fontos. Értéke a hidegháborús légkör terjedésével tovább nőtt, a stratégiailag jelentősebb olajmezőket és a nagyobb kikötőket 1951 közepén szovjet katonai felügyelet alá vonták.⁶³

Románia részesedése a Szovjetunió importjából 1950-ben érte el a legmagasabb értéket 9,6 százalékot, ami az 1946-os 2,9 százalékhoz viszonyítva jelentős emelkedésnek számít. A román gép- és berendezésexport aránya a korábbi háromszorosát tette ki 1949–50-ben, majd részesedése fokozatosan esett vissza. Ezen belül mindenekelőtt a hajó- és kikötői emelőberendezések kivitelét kell megemlíteni. A csőexport 1947–1951 között jelentős szerepet játszott, majd 1954-ben megszűnt. A kőolajon kívül a fűrészáru maradt meghatározó a román kivitelben.⁶⁴ Ami a román élelmiszerexportot illeti, itt a szovjet piac részesedése 1951-től jelentősen mérséklődött, majd 1955-től kezdődően újra emelkedni kezdett.

A szovjet gép- és berendezésexporton belül Románia részesedése 1949–1950 között és 1953-ban mutatta a legmagasabb értéket.⁶⁵ Ezen belül a szerszámgépek, az energetikai berendezések, a kőolajfűró-berendezések és az emelőszállító berendezések exportját kell kiemelni. Figyelemre méltó, hogy a komplett gyárberendezések exportjában 1952–53 között érte el a román piac a legmagasabb arányt. A román gép- és berendezésimport relációs változását mutatja, hogy 1950-ben a nem szocialista országok részesedése még 21 százalékot, a Szovjetunióé 44 százalékot tett ki, 1955-ben az előbbi 5 százalékra csökkent, az utóbbi pedig 63 százalékra emelkedett. A szovjet nyersanyagexportban Románia részesedése a többi tételhez viszonyítva kisebb volt.⁶⁶

Jelentős értéket képviseltek a nem külkereskedelmi jellegű román áruszállítások, melyek a Szovromoknak a Szovjetuniót illető nyereségéből, valamint a teljesen szovjet tulajdonba került vállalatok átutalásaiból álltak (ezek általában fogyasztási cikkeket gyártottak, vagy szolgálta-

tást végeztek). A Szovjetunióból származó import közel egyötödét szovjet tulajdonú kereskedelmi cégek irányították. Először ezek kerültek aztán vissza román tulajdonba. A román kormánynak meg kellett térítenie a helyreállításokra fordított költségeket a Szovjetuniónak. Megállapítható, hogy a román-szovjet gazdasági viszonyban szovjet részről rövid távon pragmatizmus érvényesült, a sztálini típusú iparosítási modell kialakítása másodlagos célként szerepelt a román természeti erőforrások maximális kihasználása mögött.

Agrárkérdés és az életszínvonal

Az iparosítás az agrárszektor jövedelemtermelése terhére folyt. Ez jól látható abból a jelentős eltérésből, ami az ágazatnak a nemzeti jövedelem termelésében elfoglalt aránya és a beruházásokból való részesedése között mutatkozott. A Román Munkáspárt 1949-től kezdődően sorozatos támadásokat intézett az agrárszektor hagyományos struktúrája ellen, a szocialista átalakítás céljából. Az első radikális lépés az ötven hektáron felüli birtokok államosítása, tulajdonosi szervezetének szétzúzása volt. Ekkor a párt programjában még nem tartotta érettnak a feltételeket a tömeges kollektivizálásra, a kulákságnak mint osztálynak a felszámolására. Konceptcionális változást jelzett egy évvel később Gheorghiu-Dej írása a Kominform lapjában.⁶⁷ Itt már a föld adásvételének és bérbeadásának megtiltásáról, a kulákság kizorításáról, a tömeges kollektivizálásról mint programról volt szó, amely megteremteti a feltételeket a föld államosításához.

Az erőszakos tsz-esítés első szakasza 1949 telétől 1951 őszig zajlott le a rendőrség, a hadsereg részvételével, mintegy nyolcvanezer paraszt ellen hozott adminisztratív kényszerintézkedéssel. A tsz-esítés kezdeti döntően olyan területekre koncentráltak, ahol a nagyobb birtokok aránya meghaladta az országos átlagot (Dobrudzsa és Erdély). Így ezeknek az intézkedéseknek osztályharcos jellegük mellett kisebbségellenes tartalmuk is volt.

Érdekes fordulatot jelentett az RMP Központi Vezetőségének 1951. szeptemberi ülése, amely meglepően önkritikus módon felmérte a paraszti társadalom ellenállásának erejét és az agrárpolitika kudarcát. A kibocsátott határozat mintegy visszatérést mutatott a Központi Vezetőség 1949. márciusi ülésén elfogadott kevésbé forradalmi, a lehetőségeket figyelembe venni akaró álláspontjához. A határozatból megtudhatjuk, hogy sok, a statisztikákban szereplő termelőszövetkezet csak a papíron létezett, a közös tulajdon nem alakult ki, a munkatársulások csak egyetlen kampányra szerveződtek. Komoly hiányosságokat állapítottak meg a termelőszövetkezetek központi – párt és állami – szervek által történt irányításában, a gépeltetésben stb. A határozat kimondta, hogy a tsz-alapszabályzat megsértése, a kollektivizálással szembeni ellenállás miatt a jövőben nem alkalmazhatók adminisztratív vagy bírósági intézkedések. A szövetkezetek szervezésében, a határozat a tulajdon megtartását lehetővé tevő formákra tette a hangsúlyt.⁶⁸

A város és a falu közti árucseréből adminisztratív eszközökkel igyekeztek a magánkereskedelmet kiküszöbölni. E célból szakosított nagykereskedelmi szervezeteket hoztak létre, amelyek viszont túlzottan centralizált és bürokratikus jellegükénél fogva képtelenek voltak átfogni a parasztgazdaságok millióit, egyedül ellátni a városok szükségleteit. Nem tudták a kötelező beszolgáltatási kvóták begyűjtését teljesíteni, de megakadályozták a szabad kvótából származó termékek szövetkezeti, illetve szabadpiaci forgalmát, betömték a város irányába árut szállító csatornákat. Az iparcikkek falusi forgalmazásában a fogyasztási és értékesítési szövetkezetek szerepe növekedett, az értékesítést mezőgazdasági termékek cseréjének ellenében végezték. Mindezek nyomán a hivatalosan engedélyezett elosztás és csere formái mellett fennmaradt és erősödött a párhuzamos kereskedelem.⁶⁹

Az agrárpolitikában 1951 nyarán meghirdetett pozitív irányvonal nem volt hosszan tartó. A városokban fokozódó és egyre súlyosabbá váló élelmiszerhiány, a gyorsan növekvő szabadpiaci élelmiszerárak szolgáltattak okot a

pénzreformra, amelynek közvetlen célja a tsz-esítéssel szemben mutatkozó paraszti ellenállás megtörése volt. A szabadpiaci mezőgazdasági árak 1947. augusztus és 1952. január közötti kétszáz százalékkal emelkedtek.⁷⁰ Az ENSZ Gazdasági Bizottsága által készített becslések szerint a pénzreform a paraszti pénztartalékokat a korábbi értékük egyötödére csökkentette.⁷¹ A reform a városokban is komoly nyugtalanságot váltott ki. Életszínvonalcsökkentő hatását mutatja, hogy még ugyanezen év folyamán rendkívüli béremelésekre került sor a kiemelt iparágakban (bányászat, faipar). Az áruellátásban ekkor jelent meg – a hetvenes-nyolcvanas évtizedre ismét jellemzővé váló – hajnali sorállás jelensége.

A politikai feszültségek enyhítése végett a Minisztertanács látványos intézkedést hozott: öt héttel a pénzreform bejelentése után leváltották a Pénzügyminisztérium és az Állami Bank felső vezetését. Az események háttérében a már említett Pauker–Luca–Georgescu-szárny elleni támadás húzódott meg. A parasztság a szabadpiacon keresztül stabilizálni tudta helyzetét, és továbbra sem érdeklődött a kollektív gazdálkodás iránt.

Az első ötéves terv. Fordulat Szovjetunióhoz fűződő viszonyban

Politikai és gazdasági változások

Románia azok közé a közép-kelet-európai országok közé tartozott, ahol az 1953 közepétől a Szovjetunióból kiinduló desztalinizációs folyamat nem idézett elő változást a politikai hatalom szerkezetében. A sztálini külpolitikát felváltó malenkovi, majd hrucsovi vonal a korábnál nagyobb önállóságot biztosított a román belpolitika számára, de az ezt a lehetőséget egy sztálinista nacionalizmus kiépítésére használta ki.

Az 1953. augusztusban megtartott központi vezetőségi ülés megállapította, hogy az elmúlt időszakban a párt és a kormány gazdaságpolitikájában, az értékes eredmények mellett, komoly hiányosságok is előfordultak. A pártdemokrácia hiányosságait, a kollektív vezetés hibáit, és a törvényesség megsértését továbbra is a Pauker-csoport számlájára írták. Nem beszéltek „új gazdaságpolitikáról”, hanem a „gazdaságpolitikai irányvonal kiigazításáról”.⁷² A más országokban elkezdődő rehabilitációs folyamatok helyett, itt 1954-ben koncepciók pereket folytattak le két vezető politikus – Pătrășcanu és Luca – ellen. A desztalinizációs és a resztalinizációs politikai döntések egymás mellett élése komoly bizonytalanságot okozott az apparátus széles rétegeiben. Mindezek hatására egyedül Romániában nem tartották meg az 1954-ben esedékes pártkongresszust, csak kétszeri halasztást követően – Gheorghiu-Dej pozíciójának egyértelmű megerősödése után – 1955 végén rendezték meg. A XX. kongresszus nyomán nemzetközi szinten kibontakozó liberalizációs jellegű tendenciák Romániában nem tudtak gyökeret verni.

Az ötéves terv első felét bíráló párthatározat kimondta, hogy 1952-ben Gheorghiu-Dej által az ötéves terv négy év alatt történő teljesítésének meghirdetése hibás döntés volt. Az iparosítás ütemét túlfeszítettnek minősítette, megállapította, hogy nem érvényesült a népgazdaság valamennyi ágának harmonikus fejlesztése, a mezőgazdaságnak és a fogyasztási cikkek termelő ágazatoknak nem jutott kellő mennyiségű beruházás, helytelen arány alakult ki a felhalmozási és a fogyasztási alap között, az életszínvonal nem emelkedett kielégítő mértékben.⁷³

1953-ra nyilvánvalóvá válhatott, hogy a meghirdetett célok túl magasak, teljesíthetetlenek, növelik az aránytalanságot, a szervezetlenséget. Szerepet játszott a kritikában az is, hogy a szovjet piaci igényekhez kapcsolódó fejlesztés mögött nemcsak gazdasági, hanem katonai elvárások is meghúzódtak, amelyek a nemzetközi helyzet enyhülését követően megváltoztak. Erősödhetett annak a nézetnek a befolyása, hogy a gazdaság modernizálásához

nagyobb szuverenítésra, nyitottabb külgazdaság-politikára volna szükség.

Lényeges változást idézett elő a beruházási politikában, hogy csaknem valamennyi nagyszabású fejlesztést leállították vagy lelassították. A komolyabb szervezeti előkészítések nélkül történő leállások súlyos károkat okoztak. A Duna–Fekete-tengeri csatorna építkezésének gépeit például, igénylési sorrendben, fontossági megítélés nélkül osztották szét.⁷⁴ A feleslegessé váló munkaerő tekintélyes részét nem tudták elhelyezni. A nehézipari üzemek felszabaduló kapacitásait – más országoktól eltérően – nem használták fel fogyasztási cikkek termelésére.

Az 1953-as párthatározat a nehéziparban a biztos nyersanyagbázissal rendelkező ágazatok kiemelt fejlesztése mellett foglalt állást. Ebből az elképzelésből annyi valósult meg, hogy az ipari beruházásokban 1953 és 1956 között jelentősen csökkent az energiaszektor részesedése, nőtt viszont a vas- és a színesfémkohászat aránya.⁷⁵ Az ipari munkaerő szinte kizárólag a nehézipari ágazatokba áramlott. Úgy tűnik tehát, hogy mégis a nyersanyagimportra támaszkodó iparfejlesztés kerül előtérbe.

A párthatározatnak megfelelően a korábbi szint kétszeresére növelték a mezőgazdaság és a fogyasztási cikkek gyártó ágazatok részesedését a beruházásokból. Egyetlen évben, 1954-ben a B-szektor növekedése meghaladta a termelőeszközök gyártását. Ez azonban inkább kivételnek számított, mivel nem vetették el a termelőeszközök elsődleges fejlesztésének elvét.⁷⁶

A határozat azt is elismerte, hogy a szocializmus felépítése lehetetlen a parasztság ellenére, a parasztsággal való szövetség nélkül. Fő feladatul a mezőgazdasági termelés háború előtti színvonalának elérését, majd túlszárnyalását, mindenekelőtt a kenyérellátás megoldását jelölte meg. A kollektív gazdaságok, társulások számszerű növelése helyett elsősorban a meglévők megszilárdítását tűzte ki célul. A törvényesség kérdése a kulákokkal szemben alkalmazott módszerekkel kapcsolatban merült fel. Elítélték a kulákság likvidálásának adminisztratív eszkö-

zeit, majd három évvel később, 1956 őszén rendezték a termelőszövetkezetbe való belépésük jogi kereteit.

1953 után állandóan csökkent a termelésnek a kötelező beszolgáltatásra jutó része, és emelkedett a szerződéses felvásárlás aránya. Ennek érdekében szerződéskötés esetén csökkentették a kiszabott beszolgáltatási kvótákat, és iparcikket vásárolhattak a parasztok az áru- és cserekereskedelemben. A kötelező beszolgáltatás intézményének részleges eltörlését a párt KV 1956. decemberi ülésén határozták el, indoklásul a bevetett terület csökkenését hozták fel. A szocialista országok között 1955-ben a román termelőszövetkezetek részesedése volt Lengyelország után a legalacsonyabb a mezőgazdasági földterületből (8 százalék), ami jól mutatja a paraszti társadalom ellenállását, és azt, hogy a központi hatalom képtelen volt céljai elérésére. A mezőgazdasági ártermelés 80 százalékát az egyéni parasztgazdaságok adták, ők uralták az élelmiszerpiacot.

A jegyrendszeren és fejadagon alapuló ellátási rendszer megszüntetésének előkészítéseként 1954-ben megszüntettek mindenfajta élelmiszerexportot a Szovjetunióba és a szocialista országokba, és összességében mintegy 20 százalékkal csökkentették az élelmiszer-kivitelt. A jegyrendszer megszüntetését a párt és a kormány határozata szerint az 1953-asnál magasabb, 9 millió tonnás gabonatermés tette lehetővé. Egyes vélemények arra mutatnak rá, hogy a hiányos készletek ellenére a jegyrendszert azért lehetett eltörölni, mert a lakosság birtokában lévő készpénzmennyiség nagyon alacsony volt. Ezenkívül az adagolás fennmaradt olyan fontos élelmiszerek esetében, mint a kenyér és a cukor.

Az első ötéves terv eredményeit az RMP II. kongresszusa értékelte. Gheorghiu-Dej jelentéséből kitűnik, hogy a terv azokban az ágazatokban ért el eredményt, ahol az iparosítás a hazai nyersanyagok kitermelésén és feldolgozásán alapult, illetve ahova az erőforrásokat első sorban összpontosítani tudták.⁷⁷ Példaként említette a kőolaj, a földgáz és a színesfémek kitermelését, a vegyipart, valamint a gépiparon belül az olajfúró-berendezések

és a traktorok gyártását. Jelentős elmaradásról szólt az acél, a hengerelt fémek, a szén, a kokszt és a cement termelésében. Először ismerte el nyilvánosan, hogy a nehézipar kokszt és vasérc felhasználásának kevesebb mint felét tudják hazai forrásból kielégíteni, ami a kohók kihasználtságához vezet, és rontja a kereskedelmi mérleget. Az olaj- és földgáztermelés magas értékei nem változtattak azon, hogy a hazai fűtőanyag-ellátást összességében a tervteljesítés fékjének minősítette. A közölt mezőgazdasági adatokat a későbbi statisztikai évkönyvek nem igazolják. Az első titkár nem szólt arról, ami később ismeretessé vált, hogy a fizetési mérlegben jelentős deficit keletkezett a konvertibilis viszonylatban. Az életszínvonal alakulásáról csak annyit közölt, hogy a tervezetthez képest kisebb mértékben emelkedett.

A vegyesvállalatok felszámolása

Az első ötéves terv befejezését lényegesen módosította a román-szovjet gazdasági viszonyban bekövetkezett fordulat: 1953 nyarától észrevehetően csökkent a szovjet érdekeltség Románia iparosításában. A szovromokba irányuló tőkeberuházások leálltak, és visszaesett a szovjet gép-, berendezés- és nyersanyagexport. Ez a politika végül a vegyesvállalatok román tulajdonba adásához vezetett. A Szovjetunió tizenkét vállalatnál birtokolt részesedést 1954 márciusában és szeptemberben, a kőolajiparban és az urániumbányászatban lévő tulajdonjogát 1955 decemberben és 1956 novemberben adta el.⁷⁸

A vegyesvállalatok tevékenységéről az utolsó adatok 1951–52 során kerültek nyilvánosságra. A következő évben, 1953-ban a negyedévi tervjelentések már nem említették külön a szovromok teljesítményeit. Azt sem lehet tudni, hogy az átadásukról intézkedő közlemények még működő vegyesvállalatokat érintettek, vagy pedig közös tevékenységük a nemzetközi politikai enyhülés, a szovjet belpolitikai változások nyomán csendesesen megszűnt. Az mindenesetre ismeretes, hogy az eladásokat megelőzően,

1954 februárban, a leit a rubelhez viszonyítva közel kétszeresére felértékelték.⁷⁹ Mivel a vegyesvállalatoknál a visszafizetés részben vagy teljesen leiben történt, így ennek rubelértéke jelentősen megnőtt.

A szovjet fél kivonulása a szovromokból komoly következményekkel járt. Mindenekelőtt azt kell megemlítem, hogy a román ipar – történelme során először – nemzeti tulajdonba került. Az iparfejlődés nemzeti vonatkozásait hangsúlyozta ki a Központi Vezetőség 1956. decemberi határozata, amely a kedvező hazai feltételekkel rendelkező és belföldi nyersanyagokon alapuló iparágak fejlesztése mellett foglalt állást. A vegyesvállalatok szovjet részeseedésének visszavásárlása, az évi törlesztés nehéz terhet jelentett a román export, a külkereskedelmi mérleg számára. A törlesztés nehézségeire reagálva, a szovjet kormány 1956. decemberben, 4,3 milliárd lei értékben elengedte azoknak a javaknak a visszafizetését, amelyeket a fegyverszüneti egyezmény értelmében részesedésként megkapott. Törlesztésként fennmaradt a vegyesvállalatokba való szovjet beruházások kifizetése. A tárgyalások eredménye volt az 1949–1956 között nyújtott szovjet hitelek visszafizetésének négy évvel való elhalasztása, (ismertetes, hogy az ilyen jellegű hitelek visszafizetését Lengyelország esetében a Szovjetunió eltörölte.) Ezenkívül Románia 270 millió rubel ipari hitelt kapott, amely öt, elsősorban vegyipari üzem építéséhez szükséges tervrajzokból és komplex felszerelések szállításából állt.⁸⁰

A vegyesvállalatok szovjet részeseedésének törlesztése nem követhető nyomon a román exportszállításokban, mivel az elkövetkező tízéves időszakban az árucseré kiegyenlített értéket mutatott.

A Romániának és a többi szocialista országnak egyidőben nyújtott gazdasági és politikai engedmények a szovjet belpolitika azon változásait tükrözték, amely módosítani akarta a kis országokkal szemben alkalmazott sztálini külpolitikát és külgazdaság-politikát. Az SZKP XX. kongresszusán Anasztasz Mikojan a népi demokratikus országokban működő vegyesvállalatok megszüntetése kapcsán, más országok szuverén jogainak tiszteletben tar-

tásáról beszélt. Önkritikusnak minősíthető a szovjet kormány 1956. október 30-i nyilatkozata is, amely a Szovjetunió és a többi szocialista ország közötti együttműködés elveiről szólt. Megfogalmazta, hogy a kapcsolatokban olyan vétségek és hibák is előfordultak, amelyek megsértették az egyenjogúság és a kölcsönös gazdasági előnyök elvét.⁸¹

A szovjet (sztálini) típusú iparosítást eredeti és módosított formájában nemcsak politikai eszközökkel, hanem a kétoldalú gazdasági kapcsolatok közvetítésével is átültették a romániai viszonyokra. A román gazdaság és politika átalakításában a szovjet kapcsolatok radikális és meghatározó szerepet játszottak. Ellentmondásos – sok szempontból negatív – hatásuknak döntő része volt abban, hogy az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején Romániában a gazdasági autonómia minden más célt megelőzve kapott prioritást. A gazdaság mozgásterében azonban távolról sem volt olyan szabad, mint amilyent az autonómia megvalósítása megkövetelt volna. Ez nem utolsósorban az egyoldalú fejlődésből és az ebből adódó gazdasági függésből következett, ami a tárgyalt időszakban jött létre.